

Obrambeno dvorište zapadnih vrata Dioklecijanove palače

SUDNICA U OBRAMBENOM DVORIŠTU ZAPADNIH VRATA DIOKLECIJANOVE PALAČE

UDK: 904:725.171(497.5Split)

Rukopis primljen za tisak 25.11.2014.

Klesarstvo i graditeljstvo, Pučišća, 2014. br. 1-4

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Na temelju tragova kamenih tribina koje je još 1966. otkrio Cvito Fisković, autorica rekonstruirala izgled srednjovjekovne sudnice koja se nalazila u obrambenom dvorištu zapadnih vrata Palače. U istom dvorištu na sjevernom zidu vide se ostaci zazidane niše u kojoj je vjerojatno stajao kip splitskog patrona sv. Duje. Na temelju vidljivih ostataka, bez istražnih radova, autorica daje skicu pretpostavljenog izvornog izgleda tog arhitektonskog elementa.

Ključne riječi: Dioklecijanova palača; zapadna vrata; srednjovjekovna sudnica; sv. Duje

Dioklecijanova palača u Splitu izvorno je imala četvora vrata: troja prema kopnu, a četvrta prema moru na jugu. Ona kopnena bila su naročito dobro utvrđena. Sastojala su se od dvostrukih vrata i obrambenog dvorišta, dimenzija 9 na 10 m, između njih. U razini prizemlja dvorište je bilo okruženo debelim zidom, dok je na katu bio obrambeni hodnik rastvoren prema dvorištu s po tri polukružna otvora na svakoj strani. Usprkos dobroj zaštiti kopnenih vrata, izgleda da su u ranom srednjem vijeku, kada je Palača postala grad, istočna i sjeverna vrata zazidana u potpunosti, u čemu su suglasni razni autori.¹ Glavni

¹ C. Fisković: „Srednjovjekovna splitska sudnica“, *Slobodna Dalmacija*, godište 22, broj 6767, Split, 1966., str. 28-30;

J. Belamarić: „The first centuries of Christianity in Diocletian's palace in Split“, *Radovi XIII. međunarodnog kongresa*. Dio III, Split, 1998., str. 55-68;

Ž. Rapanić: *Split – od carske palače do srednjovjekovne općine*, Split, 2007., str. 156-157;

kopnjeni ulaz u grad bila su tada zapadna vrata Palače koja su zato i dobila naziv *Porta franca* tj. *Otvorena vrata*. Na tim se vratima još dugo kroz povijest zadržala metalna ili drvena rešetka (*saracinesca*) koja se još od Dioklecijanovih vremena podizala kroz žljebove u bokovima vrata, a u izvorima se spominje 1503. godine.²

SREDNJOVJEKOVNA SUDNICA

U radovima uređenja povijesne jezgre Splita, nakon Drugog svjetskog rata, porušeni su dućani u obrambenom dvorištu zapadnih vrata Dioklecijanove palače. Cvito Fisković, voditelj tih radova, na ogoljenim je antičkim zidovima uočio tragove velikih stepenica tj. kamenih tribina sa sjeverne i južne strane.³ Ti se tragovi, koje je u kamenu kroz stoljeća izdubla kiša, jasno vide i danas. Sa svake je strane bilo po pet velikih stepenica, visine 36 i širine 60 cm, koje su se protezale po cijeloj dužini tog prostora od 9 metara. Najviša stepenica na sjevernoj strani, zbog nepravilnog tlocrtnog oblika obrambenog dvorišta, bila je trapeznog tlocrtnog oblika širine od 68 do 96 cm. Prema jasnim tragovima na postojećim zidovima, može se pretpostaviti da su tribine bile izgrađene od velikih antičkih blokova. Po sredini obje tribine vjerojatno su postojala pristupna stubišta, ista onakva kakva nalazimo na raznim povijesnim kamenim gledalištima. Dakle, na tom su mjestu kamene blokovi tribine 36 na 60 cm bili podijeljeni na po dvije stube visine 18 i širine 30 cm, omogućujući tako ugodno penjanje.

Prema Cvitu Fiskoviću, obrambeno se dvorište zapadnih vrata Palače s kamenim tribinama koristilo kao sudnica, što potvrđuju i povijesni izvori. Tako je u srpnju godine 1494. „ad Francas portas“ izdana neka punomoć, a u listopadu iste godine „inter ambas portas“ vodila se rasprava pred splitskim vijećnikom Aleksandrom Pečenićem. Sudnica se spominje i 1513. u sporu koji su Marko Marulić i njegov brat Valerij vodili protiv snahe Jelene de Albertis.⁴ Izgleda da je sudnica bila u funkciji sve do 17. stoljeća kada su kamene tribine porušene. Naime, u Nikolancijevom opisu Splita iz 1701., u obrambenom dvorištu zapadnih vrata Palače spominju se dva kamena stubišta sa svake strane, koja su porušena u Kandijskom ratu (1645. – 1669.) (*doi scalinate una per parte di pietra viva, che ultimamente in tempo della guerra di Candia sono state distrute*).⁵ Nakon toga, prostor je zapušten pa splitski plemići Petar Tartaglia te braća Frane i Ivan Cavali skupa s Domenikom Gatinom traže da uz južni ili sjeverni zid podignu dućan, što im je 1667. i odobreno.⁶

K. Marasović, T. Marasović: „Naseljavanje Dioklecijanove palače“, u: *Munuscula in honorem Željko Rapanić*, Zagreb, Motovun, Split, 2012., str. 9 -113.

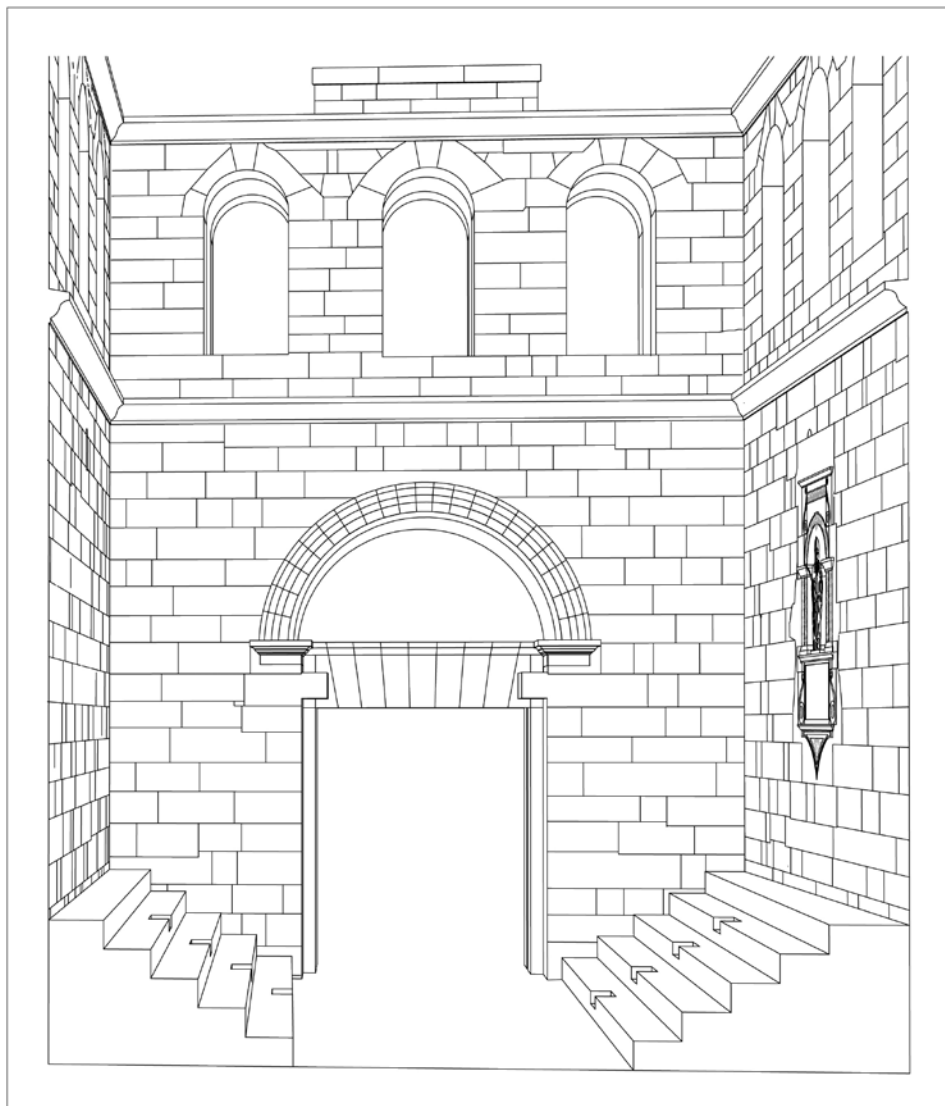
² C. Fisković: (1966.), 28-30.

³ C. Fisković: (1966.), 28-30.

⁴ C. Fisković: (1966.), 28-30.

⁵ C. Fisković: Nikolancijev opis Dioklecijanove palače, *Rad Inst. povij. umjet.* 18/1994., Zagreb, 1994., str. 33.

⁶ C. Fisković: 1966.), 28-30.

Sudnica u zapadnim vratima Dioklecijanove palače. Pretpostavljeni izgled u 16. stoljeću (rekonstrukcija: K. Marasović, crtala: S. Koren)

Po svom položaju i načinu gradnje, može se pretpostaviti da ta sudnica datira iz vremena samih početaka grada Splita, odnosno iz doba kada je u njemu uspostavljen mehanizam upravljanja i suđenja. Po svom izgledu ova sudnica podsjeća na *bouleuterione* stare Grčke.

NIŠA NA SJEVERNOM ZIDU

Iznad tribina, po sredini sjevernog zida obrambenog dvorišta, vide se ostaci niše koju Joško Belamarić smatra baroknom i navodi da je u njoj mogao biti izložen kip.

Niša na sjevernom zidu obrambenog dvorišta zapadnih vrata Dioklecijanove palače

Mramorni ulomak iznad niše dekoriran viticama prepoznaje kao ranoromanički mramorni pilastar iz 11. stoljeća, koji je vjerojatno pripadao oltarnoj pregradi u crkvi sv. Teodora, a desno od njega uočava i mali mramorni fragment sa starokršćanskim križem.⁷ Iznad same niše, s donje strane jednog antičkog bloka, vidi se mali otvor polukružnog oblika koji predstavlja vrh uskog antičkog otvora koji je nekada osvjetljavao antičko stubište položeno s druge strane istog zida. Prilikom izgradnje dućana, uz taj zid temeljito su otklesani ukrasi čeonih ploha kamenog okvira niše, osim trokutastog ukrasa ispod nje sa smokvinim listom te spomenutog ranoromaničkog mramornog pilastra iznad nje. Međutim, pažljivim proučavanjem i dodatnom obradom fotografija, mogu se uočiti ukrasi gotovo svih kamenih elemenata koji daju dovoljno. Zazidana niša nalazi se točno u osi sjevernog zida obrambenog dvorišta i u njoj je vjerojatno stajao kip, a ispod nje se nalazi oštećena ploča na kojoj je bio natpis ili reljef. Za usporedbu, takva se slična kompozicija može vidjeti u Korčuli nad glavnim ulazom u grad s unutarnje strane.

Niša je uokvirena polukružnim lukom, duplim bočnim pilastrima s kapitelom i bazom te s pločom na donjoj strani. Sam luk, koji je izveden od jednog bloka kamena, dokazuje da je riječ o monolitnoj polukupoli kakvu često susrećemo u polukružnim

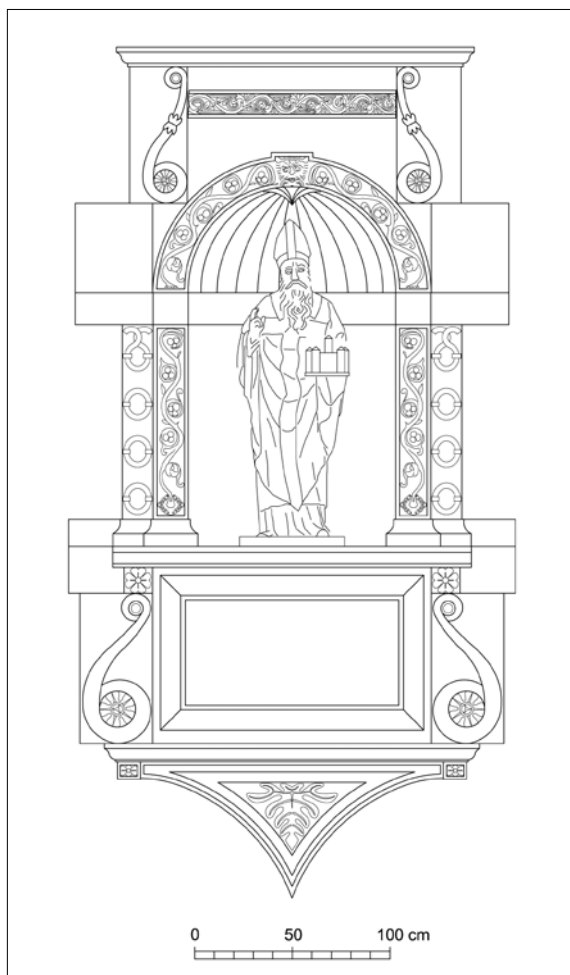
⁷ J. Belamarić: Gospe od Zvonika u Splitu, Zagreb, 1991., str. 12 i 23.

Niša nad glavnim ulazom u Korčulu

nišama. Na vrhu luk ima podebljanje s donje strane koje upućuje na to da je unutrašnjost polukupole bila ukrašena motivom školjke. Središnji dio čela luka veće je debljine te je na taj način naglašen kao zaglavni kamen, a urezi koji se tu vide oblikuju usta, brkove i bradu te upućuju na ukras u obliku muške glave. Na lijevom kraju luka vidi se pasica širine 2 cm koja ga je uokvirivala sa svih strana. Ukras same plohe luka je nečitljiv. Profilacija kapitela i baze također nije sačuvana. Kako kapitel ne prelazi bočno unutarnju vertikalnu liniju niše, izgleda da ni čeonu nije bio izbačen. Na bočnim pilastrima ipak se mogu nazrijeti ukrasi. Tako su u gornjem dijelu vanjskog lijevog pilastra sačuvani dijelovi ovala od glatke trake s kopčom i tragovi još triju ovala ispod njega. Na desnom unutarnjem pilastru, na samom dnu, vidi se rozeta, a iznad nje se naziru vitice s cvjetovima. S obje strane ranoromaničkog mramornog ulomka, koji se nalazi iznad niše, položene su simetrično dvije volute S-oblika. Na dnu desne volute nazire se ukras rozete. Po sredini obje volute uočava se zadebljanje, koje vjerojatno predstavlja mali ukras koji nalazimo npr. na volutama kapitela trijema Sorkočevićeva ljetnikovca u Gružu. Žbukano područje, koje se u visini od 10 cm proteže na vrhu cijele kompozicije, vjerojatno je položaj završnog vijenca.

Od ploče s natpisom, u donjem dijelu kompozicije, sačuvao se središnji komad koji pruža podatke o gornjoj i donjoj profilaciji. Na njemu se, u osi niše, nalazi četvrtasto udubljenje u kakvo se obično olovom pričvršćivala metalna kuka. Ovo je udubljenje vjerojatno uklesano naknadno. S obje strane ploče su volute S-oblika, nešto veće od onih opisanih u gornjoj zoni, a iznad njih mali kameni blok na čijoj se čeonj plohi nazire

*Niša na sjevernom zidu obrambenog dvorišta zapadnih vrata
Dioklecijanove palače (rekonstrukcija K. Marasović)*

ukras rozete. Ispod ploče i voluta proteže se kamen visine 9 cm. Vjerojatno je riječ o vijencu čija nam profilacija nije poznata. On pak počiva na trokutastom ukrasu s motivom smokvina lista koji s obje strane ima mali ukras s rozetom. Prema svojim stilskim karakteristikama, arhitektonski element na sjevernom zidu zapadnog obrambenog dvorišta Dioklecijanove palače može se pripisati manirizmu tj. može se datirati u kraj 16. stoljeća. U ovom je slučaju interesantno umetanje jednog ranoromaničkog elementa u manirističku kompoziciju.

Ako analiziramo dalmatinske gradove, uočiti ćemo da se na istaknutim mjestima u gradu nalaze statue njihovih zaštitnika. To je naročito izraženo u Dubrovniku gdje se sv. Vlaho nalazi nad ulazima u grad, na zidinama i na zgradama javnog karaktera. Stoga možemo pretpostaviti da je u manirističkoj niši, u nekadašnjem glavnom ulazu u grad, stajala statua zaštitnika grada sv. Duje. Na ploči ispod niše mogao je biti natpis ili reljef mletačkog lava.

Pomno promatrajući antičke blokove uokolo opisanog manirističkog arhitektonskog elementa, može se primijetiti da su oni izrezani nepravilno, ali simetrično u odnosu na os tog elementa, i to nešto šire od njega. To upućuje na zaključak da je na istom mjestu ranije postojao element vjerojatno slične namjene kojemu možda pripada spomenuti ranoromanički pilastar. Postojanje tog elementa može se dovesti u vezu sa sudnicom koja se tu nalazila.

Skori radovi uređenja, koje Ured za staru gradsku jezgru planira u zapadnom obrambenom dvorištu Palače, prilika su da se detaljnije istraže elementi opisani u ovom radu te da se pronade najbolji način za njihovu prezentaciju. Prilika je to i da se razmotri ideja o postavljanju kipa sv. Duje u nišu, gdje je vjerojatno nekada stajao, jer u Splitu ne postoji niti jedan kip njegova zaštitnika.

THE COURTROOM IN THE DEFENSIVE COURTYARD OF THE WESTERN GATE OF DIOCLETIAN'S PALACE

S u m m a r y

During the restoration works on the historical core of Split, after the Second World War, many stores in the defensive courtyard of the western gate of Diocletian's palace were demolished. Cvito Fisković, who headed the restoration effort, observed traces of large steps on the bare walls, i.e. stone stands on the northern and southern sides. These traces, which were made in the rock by centuries of rain, are clearly visible today. There were five large steps on each side, 36 cm tall and 60 cm wide, which spanned the 9 m long space. There were probably smaller steps running up the middle of each side for easier access.

According to Cvito Fisković, the defensive courtyard of the western gates of the Palace, along with its stone stands, was used as a courtroom, a fact confirmed by historic sources. The stands were removed in the middle of the 17th century, and stores were built in their place.

Above the stands, near the middle of the northern wall of the defensive courtyard, the remains of niches, whose stone elements were largely carved when the aforementioned stores were built, can be seen. However, careful study and some additional photo editing have revealed decorations on nearly every stone element, which is sufficient to create a reasonable sketch of their original appearance. This architectural element consisted of a niche in its upper portion, which likely contained the statue of St. Domnius (Split's patron saint, colloquially Saint Duje), and a plate in its lower one, which had either an inscription or a relief on it. According to its stylistic characteristics, it can be ascribed to Mannerism, or more specifically, the end of the 16th century.

Upcoming restoration works, which are being planned by the Service for the Old City Core in the western defensive courtyard of the Palace, represent an opportunity for more detailed research on the elements described in this work, as well as finding a better way to present them. It is an opportunity to consider the idea of erecting a statue of St. Domnius in the niche, where it likely used to stand, because Split lacks even a single statue of its patron saint.

Key words: Diocletian's palace; western gate; mediaeval courtroom; St. Domnius